

Avusturya İktisadı: Bir Entellektüel Seyahatin Şahikası

Pascal Salin¹

Ekonomist

Çeviren: Mustafa Acar

Liberal Düşünce, Cilt 15, Sayı 59 - 60, Yaz-Güz 2010, s. 215 - 229

Konuşmama başlamadan önce, Gary G. Schlarbaum Ödülü'nü takdim etmek suretiyle Mises Enstitüsü'nün beni onurlandırmasından duyduğum memnuniyeti ve şükranlarımı ifade etmek isterim. Bu ödülü tesis etmek cömertliğinde bulunan Sayın Gary Schlarbaum'a da teşekkürü borç bilirim.

Bu ödülü almak hiç kuşkusuz benim meslek hayatımda hayal edebileceğim en büyük başarılardan biridir. Bu yolla bana sağladığınız destek ve kadirşinaslık için son derece mutluyum; zira ben, vaktiyle en büyük klâsik liberal düşünürlerden bazılarına ev sahipliği yaptığı hâlde bugün, ne yazık ki, dünyanın en sosyalist ülkelerinden birinden, Fransa'dan geliyorum.

Bu olaydan şeref duymamın bir nedeni de, Lew Rockwell ve yaptığı olağanüstü işlere, Mises Enstitüsü elemanlarına, ve -akademisyen olsun iş dünyasının üyeleri olsun-, sağlam prensiplerin gerek toplumların barış içinde gelişimi ve gerekse kendi günlük yaşamları için hayati önemini kavramış olan destekçilerine duyduğum büyük hayranlıktır.

¹ Pascal Salin (pascal.salin@neuf.fr) Paris-Dauphine Üniversitesi'nden emekli İktisat Profesörüdür. Bu makale, Ludwig von Mises Enstitüsü, Auburn, Alabama'da, 1 Kasım 2008 tarihinde, özgürlük yolunda harcanmış bir hayat için verilen Gary G. Schlarbaum Ödülü'nün takdimi sırasında yapılan konuşmanın hafifçe gözden geçirilmiş şeklindedir. (<http://mises.org/about/3323#Schlarbaum>) Makalenin künye bilgisi: Pascal Salin, "Austrian Economics—The Ultimate Achievement of an Intellectual Journey," *Libertarian Papers* 1, 9 (2009). www.libertarianpapers.org.

Mises Enstitüsü, özgürlük tutkunları için dünyanın merkezi olarak kabul edilebilir. Mises Enstitüsü'nün, ABD dışında olup da, özgür bir dünyayı savunma yolunda sağlam tahliller yapmaya can atan, ama -o desteğin yokluğunda- kendini yalnız hissedip düşüncelerinin isabetinden kuşkuya düşme noktasına gelenler için, eşsiz bir entellektüel destek sağladığına parmağımı basarım.

Ne yazık ki, Mises Enstitüsü'nün varlığından akademik kariyerinin sonlarına doğru haberdar olan birisi olarak, Mises Enstitüsü'nün seminerlerinden ve yayınlarından beslenmiş bütün bu genç bilim insanlarını biraz kıskanıyorum doğrusu. Ancak, başka bir açıdan bakınca, profesyonel hayatımın şafağında Mises Enstitüsü'nden haberdar olmamakla şanslıydım diyebilirim; zira Fransız entellektüel atmosferi dikkate alınırca, o takdirde beni hiçbir zaman Profesör yapmazlardı...

Sunumumun başlığı Avusturya iktisadına atıfta bulunuyor. Esasen, sadece o konuyla sınırlı kalmamak şartıyla, ama özellikle, -bu konferansta fevkalade bir şekilde işlenmiş olan- parasal sistemlerin işleyişi bağlamında Avusturya iktisadının görüşlerine paralel bazı düşüncelerimi paylaşmak istiyorum.

Bunun yanısıra —benden istendiği üzere— Avusturya iktisadını nasıl keşfettiğimi açıklamak ve bireysel özgürlük dünyasında yaptığım entellektüel seyahatimden bazı dersler çıkarmak istiyorum.

I. Avusturya İktisadının Tutarlılığı

Uzun yıllar, farkında olmadan bir Avusturya iktisatçısı olmuşum. Avusturya iktisadını keşfedince, hayrete düşmüştüm, zira iktisat tam da olması gerektiği gibiydi: aralarında herhangi bir bağlantı olmayan farklı düşünce alanlarının kısmî teorilerinden oluşan yamalı bir bohça değil, bireyin eylemi hakkında yapılan gerçekçi varsayımlara dayalı, mantıklı bir süreç. İktisat artık tutarlı hâle gelmişti. Mises'in de isabetle belirttiği gibi, "Öyle 'işgücü iktisadı' yahut 'tarım ekonomisi' gibi şeyler yoktur. Ortada sadece tutarlı bir iktisat bütünü vardır."

Şunu da ilâve edebilirdi: "Mikroekonomi ve makroekonomi gibi şeyler de yoktur." Bundan dolayı, benden bir makroekonomi ders kitabı yazmam istendiği zaman, önce teklifi geri çevirmek aklımdan geçti. Ancak, sonunda kabul ettim, çünkü bu teklif bana şu görüşü dile getirme fırsatı veriyordu: —enflasyon, işsizlik, büyüme gibi— sözde makroekonomik sorunlar, bireyin davranışına atıfta bulunmadan anlaşılabilir.

İktisatta —ya da, en azından Avusturya iktisadında— olup da fizik gibi, biyoloji gibi öteki bilgi dallarında olmayan büyüleyici bir şey vardı: bütün iktisat, bir tek prensipten, eylem aksiyomundan, ya da bireysel akılcılık ilkesinden çıkarsanabilirdi. Fizikte bir paradigma değişimi, temel varsayımları tümüyle değiştiren komple bir entellektüel devrim olabilirdi. İktisatta bu olamaz: insanın eylem yap-

madığı, ya da bireylerin esas itibariyle irrasyonel oldukları varsayımına dayalı olarak bir iktisat teorisi geliştirmeye çalışmanın bir anlamı yoktur!

İktisadın kurucu prensipleri ezeli ve evrenseldir. (Bir Fransız Profesör'ün, *Arap Halkı için İktisat* başlığını taşıyan bir ders kitabı yazarken inandığının aksine,) zamanın ve mekânın belirli koşullarına bağlı özel bir iktisat teorisi olabileceğine inanmak, büsbütün saçmadır.

Uzun zaman, para sistemleri teorisi ve uluslararası parasal sistemler konusunda ders verdim. Fakat, derse başlarken, öğrencileri uyarırdım: “Bu dersi vermekle, uluslararası para sistemi konusundaki fikirleri ve olguları öğrenmenizi sağlamak niyetinde değilim. Bu özel alanı, iktisadî düşünme yolunun sadece bir örneği olarak ele alıyorum, o kadar.”

Ardından onlara, ‘bireyler rasyoneldir’ varsayımından başlayarak, parasal sistemlerin nasıl gelişip kendiliğinden organize olabileceği gerçeğini, insanın mantıksal olarak nasıl çıkarsayabileceğini gösterirdim. Parasal sistemlerin işleyişini tam olarak anlayabilmek için önemli olan şeyin parasal tekniklere odaklanmak değil, tutarlı bir rekabet, tekel ve kartel teorisine sahip olmak olduğunu izah ederdim. Başka bir deyişle, bir yanda elde bir rekabet teorisi, bir yanda da parasal sistemler teorisi yoktur. Tek bir iktisat teorisi vardır.

Ne var ki, iktisat teorisinde tuhaf bir fenomen mevcuttur: bütün iktisatçılar aynı temel varsayımdan, ‘tercih yapabilen rasyonel birey’ varsayımından hareket ettikleri hâlde, birbirinden farklı ve hattâ birbirine tamamen zıt bir sürü iktisat okulu vardır. Bu bir paradoks gibi görünüyor, zira, şayet iktisatçılar aynı başlangıç varsayımlarından hareket ediyorlar ve de mantıklı bir akıl yürütme yapabiliyorlarsa, aynı sonuçlara ulaşmak durumundadırlar.

Bu önemli soruna şimdilik girmeyeceğim. Ama şunu vurgulamama izin verin: iktisat ders kitaplarının ve kitapçıklarının hemen baş kısmında, her zaman, biri tüketici davranışı biri de üretici davranışı üzerine iki bölüm karşınıza çıkar, sanki bu ikisi, davranışları farklı olan iki farklı kişiymiş gibi. Bu, Ludwig von Mises’in insan eylemi hakkındaki tutarlı görüşüne taban tabana zıttır: insan tatmin elde etmek için eylemde bulunan (veya üreten) bir bireydir. Anaakım iktisat bundan dolayı bu tür tutarsızlıklarla doludur: örneğin optimal para miktarını tanımlarken, ya da iktisat politikasına ilişkin bir teori geliştirirken durum budur. Yalnızca Avusturya iktisadı tamı tamına tutarlıdır.

Pekâlâ, şayet durum buysa, insan merak ediyor, neden, Avusturya iktisadı, görüşler, önyargılar ve değer yargılarıyla zıtlık içinde, katıksız ve sade bir iktisat olarak tanınmıyor. Bu, büyük bir muammadır. Bunun bir izahı şu olabilir: Avusturya iktisadının bizzat kendisi, tam da, yaygın önyargılarla kavgalı olup, insanlar bunu kabul edemiyorlar. Paradoksal biçimde, Avusturya iktisadının bilimsel karakterini teslim etmek yerine, bu yaklaşımı çoğunlukla ideolojik olarak yaftalıyorlar.

II. Avusturya İktisadına Giden Seyahatim

Onu keşfettiğim zaman bana çok çekici gelen, hâlen de bu özelliğini koruyan tarafı, Avusturya iktisadının işte bu olağanüstü tutarlılığıydı. Bu nedenle, her ne kadar kendimden bahsetmekten hoşlanmasam da, biraz geçmişime uzanıp entelektüel seyahatim hakkında bir şeyler söylememe müsaade ediniz. Bu konuşmada bana bunu yapmam önerildi.

Lisedeyken veya üniversite öğrencisiyken, kamuoyunda hararetli ideolojik tartışmalar yoktu, insanlar genel olarak bir tür ılımlı sosyal demokrat bir yaklaşımı benimsemişti. Ancak, entellektüel çevrelerde ve üniversitede, Marksizm aşağı yukarı anaakım doktrindi.

Kişisel olarak, çocukken bile, sıkı bir anti-komünist idim; Marksizmi anlamıyordum, bana tamamen tutarsız ve despotik görünüyordu. Fakat itiraf etmeliyim ki, böyle bir ortamda, yine de sosyalist bir eğilim edinmiştim. Ailemin Hristiyan-demokrat geleneğe mensup olmasının da etkisiyle, devletin temel görevlerinden birinin sosyal adâlet olduğu ve kamu işletmelerinin kamunun menfaatlerini gözetecek şekilde işletilmeleri gerektiği görüşündeydim.

Ailemde benden önce hiç iktisatçı olmamıştı. Bundan dolayı iktisatçı olmaya karar vermem oldukça şaşkıncıydı. Peki bu nasıl olmuştu? Ülkeler arasında bu kadar büyük gelişmişlik farklarının nasıl mümkün olabildiğini anlamak istiyordum. Dahası, toplumsal sorunlara yönelik içten gelen doğal bir ilgim vardı, bir toplumun nasıl işlediğini anlamak istiyordum.

Üniversitede aldığım eğitim bugün iktisat öğrencilerinin aldığından çok uzaktı. İyi duygular, iktisat tarihi ve aşağı yukarı iyi yorumlanmış bazı iktisat teorisi kavramlarının bir tür karışımıydı. Matematik, istatistik ve ekonometri ancak müfredatın en sonunda devreye giriyordu.

Bu oldukça yarım yamalak eğitime rağmen, iki önemli şey öğrendim. Birincisi, iktisat teorisinin mevcut olduğunu ve iktisadî gerçekliği anlamanın yegâne yolunun bu olduğunu keşfettim. O zamandan bende kalan —her zaman öğrencilerime de aktarmaya çalıştığım— sağlam bir inanç, teoriden daha pratik bir şeyin olmadığıydı. İkincisi, mikroiktisattan öğrenmiştim ki, bireyin davranışına atıfta bulunmadan bir toplumun işleyişini anlayamazdınız.

Her nasılsa, pek tatmin olmuş değildim; çünkü iktisat teorisinin mevcut olmasına, birçok başka ülkede de öğretilmesine rağmen, benim onu yeterince bilmediğim hissiyatı içindeydim. Neyse ki, aynı tatminsizlik hissiyatını aynı üniversiteden tanıdığım bazı başka öğrenciler de paylaşıyordu. Aralık 1961’de, üniversitede hocalarımızın bize öğretmediği şeyi kendi kendimize öğrenmek için birlikte çalışmaya karar verdik. Bu nedenle Jean-Baptiste Say İktisat Teorisi Seminerini tesis ettik. Üyelerin kaleme aldığı araştırma makalelerini tartışmak üzere her hafta

toplandık. Sürekli gelir hipotezi üzerine de ortak bir kitap yazdık. Böylelikle Milton Friedman'ın çalışmalarına âşinalık kazanmış olduk. Her ne kadar her birimiz farklı konulara ilgi duysak da, Chicago Okulu takipçileri hâline geldiğimiz söylenebilmirdi. Bu yaklaşımın isabetle bilimsel, mantıklı ve bireyci ilkelere dayandığı kanısındaydık. Böylece Chicago iktisadı klâsik liberal eğilimlerimiz ile iktisada bilimsel bir yaklaşım arzumuzu uzlaştırmayı mümkün kılıyordu. Bu eğilimler o zaman Karl Popper'dan okuduğum birçok eser tarafından da tahkim ediliyordu.

Gayet açıktır ki seminerimize böylesi bir isim vererek, iki şeyi vurgulamak istemiştik: iktisat teorisine olan büyük merakımız ve klâsik liberal eğilimimiz. Zamanın entellektüel atmosferinde bunların her ikisi de provokatif olarak algılanırdı, ama bunu bilerek yapmıştık. İktisatta bütün araştırmacıların tamamen birbirinden izole vaziyette çalışmalarının beklendiği bir zamanda “kollektif araştırma” yapmak da biraz utanılabilir bir durum olarak görülüyordu. Bütün bunların üstüne bir de, *American Economic Review* gibi Anglo-Sakson yayınları okuyorduk ki, bizim en büyük günahımız da bu olmalıydı! O zaman hocalarımızın çoğu bize, dışarıda geliştirilmiş olandan tamamen farklı bir Fransız iktisat bilimi geliştirmek zorunda olduğumuzu söylerlerdi. Bu tür yabancı yayınların okuyucuları olarak bizler, “Amerikan emperyalizminin takipçisi” olmakla suçlanıyorduk.

Bu noktada Jean-Baptiste Say Seminerlerinin Paris-Dauphine Üniversitesinde bugün hâlâ devam ettiğini belirteyim. Bazılarımız hâlâ Chicago Okulu takipçisi veya Kamu Tercihi Okulu'na yakın duruyor, bazılarımız Avusturya-okulu iktisatçısı. Ama hepimiz (klâsik anlamda ya da kelimenin Avrupa'da kullanılan anlamıyla) liberaliz; çünkü inanıyoruz ki bireysel davranışa müracaat etmeden herhangi bir ekonomik veya sosyal problemi anlamak imkânsızdır.

Hakikati keşfetmenin çeşitli yolları vardır: bazıları için o daha en başlarda gün yüzüne çıkabilir; bu bağlamda, Mises Enstitüsü'nü ömrünün erken çağlarında keşfeden insanlar şanslı insanlardır. Ötekiler gerçeği daha yavaş, adım adım keşfetmektedirler.

Böylece, Keynesyen fikirlerin kısmen ilham verdiği, oldukça gevşek bir eğitimin ardından, üniversitede bir Chicagocu, daha özeldede bir Friedmancı olmuştum. Fakat Friedmancı olmak biraz tabuydu, bugün bile hâlâ öyledir. Bir örnek vermek gerekirse, eski Başbakan Michel Rocard, bir defasında “Friedman bir medeniyet tahripçisidir” demiştir. Yakın geçmişte de demiştir ki, Milton Friedman'ın ölümü talihsiz bir olaydır. Şayet ölmemiş olsa, Uluslararası Adâlet Divanı tarafından insanlığa karşı suç işlemekten tutuklanabilirdi. (Rocard'a göre, finansal krizin sebebi, Friedman'ın serbest piyasa yönelimidir.)

Her neyse, Friedman bireysel özgürlüğü savunuyordu ve, benim için, anaakımdan ayrılırken çıktığım entellektüel seyahatimin ilk durağı buydu. Dahası,

inanın bana, o zamanlar Friedman destekçisi olmak ve de Jean-Baptiste Say semineri diye bir şey tesis etmek biraz cesaret gerektiren bir şeydi.

Esnek döviz kuru sistemini savunuyordum, ki bu da o zamanlar çok tuhaf karşılanıyordu. (Örneğin, doktora tez jürimin üyelerinden biri olan, daha sonra başbakanlık da yapmış olan Raymond Barre tuhaf karşılayanlardan biriydi.) Birilerinin sabit kurlara dayalı bir dünya hayal etmesini gayet iyi anlıyorum: meselâ gerçek bir altın-standardı sistemi altında bu olabilir. Ama, ulusal paralar varoldukça ve de para otoriteleri bağımsız para politikaları uygulamak istediği sürece, bu paralar farklı mallar gibidir, dolayısıyla bunların görelî fiyatları da döviz piyasasında belirlenmek durumundadır. Hayatım boyunca, bir sabit döviz kurunu koruyormuş gibi görünüp de, bu arada enflasyonist politikalar uygulayan ve sonra da isabetsiz bir şekilde “ödemeler dengesi sorunları” olarak adlandırılan sorunları çözmek için çok ciddî tahripkâr döviz kontrolleri devreye sokan resmi yetkililer tarafından harap edilen o kadar çok ülke görmüşümdür ki! Bundan dolayı, para otoritelerinin para yaratmaya dönük enflasyonist eğilimlerini dizginleyecek araçlar ortada yoksa, ben hâlâ esnek döviz kurlarını tercih ediyorum.

Doktora tezimden az önce söz ettim. Başlığı şuydu: “Açık Ekonomilerde Parasal Denge.” Bütün hayatım boyunca olduğu gibi, o zaman da para ve parasal sistemler çok ilgimi çekiyordu. Tezim esas itibarıyla Robert Mundell tarafından geliştirilmiş olan teorik yaklaşıma dayanıyordu. Tezimle ilgili biraz araştırma yapmaya başlayınca, Robert Mundell’in *American Economic Review*’da çıkmış bir makalesine rastladım. Bu bende bir şok etkisi yaratmıştı: tezimi yazmak için gereken araçları bulmuştum.

Aslında, Mundell tarafından geliştirilmiş olan ve ‘politika karışımı’ olarak bilinen yaklaşım, Chicagocu ve Keynesyen karışımı bir yaklaşımdı. Daha sonra bu yaklaşıma çok eleştirel bakar hâle gelecektim. Fakat benim entellektüel yolculuğumda gerekli bir adımdı.

Daha sonra, Hayek’i keşfettim (“The Use of Knowledge in Society” [Bilginin Toplumda Kullanımı] veya, belki de, “The Confusion of Language in Political Thought” [Siyasal Düşüncede Dil Karmaşası]): bu da bir diğer entellektüel şoktu. Hasretini çektiğim yaklaşım işte buydu!

Aşağı yukarı aynı günlerde, serbest piyasaların işleyişi konusunun tartışıldığı bir konferansa parasal problemler konusunda bir rapor sunmaya davet edildim. Hayek’in Para Rekabeti (Currency Competition) adlı çalışmasından bir sayfa okudum, o kadar heyecanlandım ki, zihnim kendi kendine çalışmaya başladı ve ben raporumu bir çırpıda yazdım. Daha sonra da dönüp Hayek’in ilgili kitapçığının kalan sayfalarını okudum.

Easen, Hayek’ten öğrenciliğim sırasında haberim olmuştu, fakat ondan mazide kalmış eski moda bir iktisatçı olarak söz ediliyordu, hattâ onun hayatta olma-

dığını sanıyordum. Bir süre sonra onunla tanışma mutluluğunu yaşadım. Çok sayıda anılarım var, ama ben sadece birini aktaracağım: 1980 yılında küçük bir grup serbest piyasa iktisatçısı ile milletvekili Friedrich Hayek'i Parlamento'da bir konuşma yapmak üzere davet etmişti. Konuşmadan sonra, akşam yemeği için Paris'in meşhur lokantası *La tour d'argent*'a gittik. Birden, yemek sırasında, Hayek restorandan bir posta kartı alıp şu cümleyi yazdı: "Piyasa sadece daha iyi bir adaptasyon değildir, sürekli değişen şartlara yeniden adapte olma zorunluluğuna adaptasyondur." Tam Hayek'lik bir cümle değil mi?

Ne yazık ki, Ludwig von Mises'le tanışma şansım hiç olmadı. Yine de, Hayek'in çalışmalarını keşfettikten sonra, aynı heyecanla Mises ve Rothbard'ı da keşfettim.

Bu tedrici yaklaşım beni şu kanaate ulaştırdı: insanlara karşı hoşgörülü olmak gerekir, ama fikirlere karşı değil. Çoğu kişi doğru fikirlerle karşılaşma ayrıcalığına sahip olmamıştır; bu insanlar o fikirleri keşfetmek zorundadırlar, böyle bir keşfi gerçekleştirmenin de çok çeşitli yolları vardır. İşte bu nedenle insanlara karşı hoşgörülü olmak, farklı görüşlere sahip olabileceklerini, ya da neden olmasın, gerçeğin küçük bir parçasından haberdar olabileceklerini kabul etmek gerekir. Ancak, sağlam kanaatleriniz olduğu zaman, inandıklarınızdan taviz vermeme anlamında, hoşgörülü olmamak durumundasınız.

Avusturyacılar çoğunlukla aşırı ve hoşgörüsüz olarak kabul edilirler. Sağlam ve samimi kanaatleri vardır, ama bunlar tartışmaya açık olmak durumundadır; tedrici bir yaklaşımın mevcut olduğunu, zaman zaman da farklı yaklaşımlar arasında bir uyum veya yakınlaşmanın mümkün olabileceğini kabul etmek gerekir.

III. Chicago ve Avusturyacılar

Daha önce de söylediğim gibi, birinci Mundell'in politika karışımı yaklaşımı, kendisinin Chicagocu-Keynesyen eğilimi sebebiyle çok tartışmaya açıktı. Ama aynı şeyi ikinci Mundell (onun "ödemeler dengesine parasal yaklaşım") için söyleyemem. Açıkçası, ödemeler dengesine fazla kafayı takmamız gerekmiyor, nihayetinde bu bir hesaptan başka bir şey değildir. Dahası, "ödemeler dengesi sorunları" denen sorunları çözenin en iyi yolu ödemeler dengesiyle ilgili istatistikleri toplayıp yayımlamaya son vermektir. Ancak, ödemeler dengesine parasal yaklaşım, sabit kur uygulayan farklı ülkelerin para politikaları arasındaki karşılıklı bağımlılığa gayet yararlı bir ışık tutmuştur.

Vurgulanması gereken bir husus daha var. Deflasyondan korkan çoğu iktisatçının aksine, Robert Mundell deflasyondan –para arzındaki azalmadan— korkmayı bırakın, deflasyonun arzu edilir bir şey olduğunu vurgulamıştır. Esasen, malların ve varlıkların miktarına kıyasla para miktarı azalırken, paranın alım gücü artıyor demektir, böylece bireylerin daha fazla reel nakit dengeleri olmaktadır. Bu arada, reel balanslar bir üretim faktörü olarak kabul edilebileceği için, bunlar ne kadar

çoksa, öteki faktörlerin getirisi o kadar yüksek demektir. Böylelikle, deflasyon reel faiz oranını artırmaktadır.

Bu görüş Avusturyacılar tarafından açıkça kabul edilmiş bir görüştür. Fakat Robert Mundell gibi bir Chicagocunun yalnızca para yaratmanın –ya da para tahribatının— genel fiyat seviyesi üzerindeki toplam etkisine önem verdiği de bir gerçektir. Mises ve Hayek’in iş çevrimi [konjonktür dalgası: business cycle] teorilerinin hayatî önem taşıyan bir unsurunu hesaba katmamaktadır ki, bu da paranın ekonomiye hangi yoldan girdiği ve para yaratmanın görelî fiyatlar üzerindeki etkisidir. Şu anki finansal kriz—daha sonra bu konuya tekrar döneceğim—bu görüşün mükemmel bir yansımasıdır: burada en rahatsız edici olan husus, ABD’nin geçmişte uyguladığı genişletici para politikalarının enflasyonist etkisi değil, görelî fiyatlarda ve fâiz oranlarında meydana gelen ciddî değişimler ve bu politika-nın getirdiği derin dengesizlik hâlidir.

Anaakım görüşlerin aksine, Avusturyacı iktisatçılar bilirler ki, hiçbir toplumda para yaratılmasına ihtiyaç yoktur. Başka bir deyişle, belirli bir miktar para var oldukça, buna yeni bir miktarın ilâve edilmesine gerek yoktur; gerekli olan bunun tam tersidir. Esasen, bireyler nominal nakit balanslarına değil, reel nakit balanslarına gereksinim duyarlar. Reel nakit balansları yaratmanın tek yolu da nominal nakit balanslarını azaltmaktan geçer. Bu önemli bir gerçektir, ama çoğu kişi bunu kabul etmez. Belki bunun nedeni, —yeni paranın, yeni kredinin karşılığı olarak yaratıldığı— zamanımızın mevcut parasal sistemlerinin sınırlı çerçevesi içinde düşünmeleridir. Bu yeni kredilerin ekonomiyi canlandırabileceğine inanırlar. Oysa Avusturyacı iktisatçılar bu tür bir sürecin tehlikeli bir yanılsama olduğunu açıkça göstermişlerdir: para otoriteleri, tasarrufların miktarı, eylem hâlindeki bireylerin serbestçe karar verdiğinden daha yüksekmiş gibi davranırlar. Ne yazık ki, yanılsamalar fazla uzun süremezler, tam da şu anda şahit olduğumuz gibi.

IV. Parasal Sistemler Hakkındaki Görüşler

Finansal krizle ilgili mevcut sorunlara girmeden önce, parasal sistemler hakkındaki görüşlere biraz daha değinmek isterim. Burada parasal sistemlerle ilgili komple bir teori geliştirmek niyetinde falan değilim. Ama, bir kez daha kendi geçmiş entellektüel tecrübeme dayanarak, iktisat teorisinin biricikliğini yeniden vurgulamak isterim; en azından Avusturyacıların tutarlı yaklaşımı altında durum budur.

Seksenli yıllarda telekomünikasyon bakanı olan bir arkadaşım benden bu sektörün liberalizasyonu konusunda bir rapor yazmamı istedi. Telekom sektörü hakkında fazla bir bilgim yoktu ve benim anlamadığım sözcüklerden kurulu özel bir dil konuşan teknisyen bakan danışmanlarıyla haşır-neşir olmak durumunda kaldım. Fakat çabucak anladım ki, parasal sistemleri çalışırken edindiğim veya

geliştirdiğim fikirler her tür ağ faaliyetine uygulanabilirdi, en azından aklınızda doğru bir rekabet, tekeller ve karteller yaklaşımı mevcutsa.

Anaakım iktisat tamamen gelişigüzel bir rekabet—saf ve tam rekabet—tanımı üzerine bina edilmiştir. Bu kavram daha özelde şunu ima eder: tamı tamına aynı ürünü üreten çok sayıda üreticinin bulunduğu ortamda rekabet hâkim olur. Bu teorinin gerçeklikle uzaktan yakından alâkası olmayıp, saf bir entellektüel oyun olarak kabul edilebilir. Oysa bu bir norm olarak kabul edilmekte ve antitröst politikaların çoğunun temelini oluşturmaktadır.

Şayet bu teoriye tutunacak olursak, açıktır ki telekom gibi ağ endüstrilerinin yanısıra, parasal alanda da rekabetin varlığı kabul edilemez, zira adı geçen mallar ve hizmetler alanında çok sayıda üreticinin olmamasının birçok nedeni var gibi görünmektedir. Meselâ “doğal tekeller” adı verilen şey vardır. Anaakım iktisatçılara göre, rekabetin hüküm süremeyeceği bu tür durumlarda, devlet müdahalesi-ne ihtiyaç bulunmaktadır.

Oysa bu geleneksel rekabet tanımı Avusturyacılar açısından anlamsızdır; bunun nedeni, hem bu tanımı gerçekçi bulmamaları, hem de Avusturyacıların *sonuçları* değil, *süreçleri* önemsemeleridir. Üretici sayısı ile ilgilenmezler, ama bir piyasanın gelişmesini sağlayan süreçle ilgilenirler: piyasaya giriş serbestisi olduğu sürece, bu sürecin sonucu ne olursa olsun, rekabet hâkim olacaktır.

Şimdi, rekabet —saf ve tam rekabet varsayımının söylediğinin aksine— farklılaşma demektir; çünkü rekabet üreticileri işlerini başkalarından iyi yapmaya, kendilerini farklılaştırmaya teşvik eder. Ancak birçok ürün için üreticilerden ve/veya tüketicilerden gelen homojenleşme talebi sözkonusudur. Farklılaşmanın optimal derecesini—ki aynı zamanda homojenleştirmenin optimal derecesi anlamına da gelir—bulmak her toplumun çözmesi gereken ciddî sorunlardan biridir.

Farklılaşma derecesini belirlemenin iki yolu vardır: ya bireylerin serbestçe aralarında alışveriş yapmalarıyla belli olur; ya da devlet tarafından önceden karar verilerek olur (Euro'nun devreye sokulmasında olduğu gibi). Ama bu durumda kimse seçilen üretken yapının optimal olup olmadığını (bireylerin isteklerine karşılık gelip gelmediğini) bilemez. Kısaca piyasada serbestçe belirlenme tek anlamlı çözümdür, çünkü—anaakım iktisatçıların varsaydıklarının aksine—optimalite dışarıdan belirlenemez, sadece olayla ilgili bireyler tarafından belirlenebilir.

Optimal farklılaştırma veya homojenleştirme derecesi ilgilendiğimiz faaliyete göre değişebilir. Bunun o faaliyetin içerisinde olanlar tarafından belirlenmesi, buna yukarıdan birilerinin karar vermemesi gerekir. Rekabetin “Avusturyacı” tanımına bakınca olayın netleştiği görülecektir: önemli olan süreçtir (giriş serbestisi), sonuç (üretici sayısı) değil. Homojenleştirmenin zaman zaman arzulanır görünmesi, yegane mümkün piyasa yapısının homojen mal üreten bir tekel piyasası olmasını ima etmez. Bir mal, aynı malı üretmeye karar vermiş olan çok

sayıda üretici tarafından, çeşitli araçlarla üretilebilir. Başka bir deyişle, üreticiler kartel oluşturmaya karar verebilirler.

İşte bu nedendir ki, *Quarterly Journal of Austrian Economics*'de yayımlanmış bir makalede, karteller hakkında olumlu bir görüş ileri sürdüm. Karteller genellikle, tekelci bir pozisyon yaratıp tüketicilerden ekstra kâr sağlamaya çalışmak amacıyla üreticilerin aralarında yaptığı anlaşma olarak tanımlanır. Oysa, gerçekte bir kartel, farklı üreticilerin ürünlerini homojenleştirme ve birbiriyle ikame edilebilir hâle getirmeye yönelik bir işbirliği girişiminden başka bir şey değildir. Dolayısıyla, kartel işbirliği demektir; fakat işbirliği resmi birimler arasında cereyan ettiğinde iyi bir şey olarak görülürken, özel sektör birimleri arasında olduğu zaman zararlı bir şey olarak görülmekte, insanlar tarafından çoğunlukla danışıklı dövüş olarak nitelendirilmektedir. Bu durum doğru ifadeyi bulmanın zorluğuna bir örnek teşkil etmektedir, zira sözcüklerin çoğu örtük bir normatif anlam taşımaktadır. İlâve bir örnek olarak, Avrupa Birliği içinde harmonizasyon politikalarının yararlı olduğuna insanlar kolayca ikna olmaktadır, çünkü “harmonizasyon” ülkeler ve bireyler arasında bir harmoninin varlığını ima etmektedir. Oysa “harmonizasyon” aslında “cebrî kartelizasyon” ya da “rekabet yokluğu”ndan başka bir anlam ifade etmemektedir.

Kamusal bir merkez bankası olmaksızın serbestçe yaratılmış bir parasal kartel altında, farklı bankalar kendi parasını piyasaya çıkarmakta, fakat bu paraların birbiriyle tam olarak ikame edilebilmesini mümkün kılan düzenlemeler yapmaktadırlar, ki bu da para kullananların avantajıdır. Örneğin, gerçek bir altın standardı altında, bankalar çıkardıkları para için iki tür konvertibilite garantisi verirler:

- Altın cinsinden bir garanti, ki her banka kendi garantilerinden sorumludur. Bu demektir ki eğer biri gereğinden fazla para basıyorsa, karşılığını altın olarak temin edemez ve iflâs edebilir. Bundan dolayı, para basanlar çok fazla para basmama baskısı altındadırlar.

Para kartelinin öteki üyeleri tarafından basılan paraların bütün bankalar tarafından tanınmasını sağlayan bir garanti; bu sayede farklı paraların ikame edilebilirliğinin sağlanması, ki bu da her bir paranın daha geniş bir dolaşım potansiyeline sahip olması, böylece daha talep edilir olması anlamına gelmektedir.

Bu durumda, para alanının optimal boyutu piyasa tarafından belirlenmektedir. Fazla miktarda para basımı riski düşüktür, çünkü,

- Her bir banka konvertibilite garantisi vermekle yükümlüdür.
- Bir karşılıklı gözetim sistemi mevcut olabilir.

Bundan dolayı, bu tür bir sistemde sistemik risklerin meydana gelme ihtimali yoktur. Aksine, bankaların ulusal para yasalarıyla dış rekabete karşı korunduğu ve—merkez bankasının son ödünç mercii olma işlevi dolayısıyla—gereğinden

fazla para yaratmaya eğilimli olduğu, kamusal bir merkez bankasına dayalı şimdiki parasal sistemlerde sistemik risk mevcuttur.

Şimdi, altın standardının en iyi para sistemi olduğuna veya %100 rezerv sisteminin tercih edilmesi gerektiğine biz dışarıdan karar vermemeliyiz. Tecrübe etmeliyiz, parayı piyasaya sürenlerle onu kullananların para piyasasına serbestçe girmelerine imkân vermeliyiz.

Burada, Mises Enstitüsü'nün düzenlediği bu faaliyette, üzülererek belirteyim ki, %100 rezerv oranı sistemini ille de destekliyor değilim. Ama serbest para ve kapitalist çözümlerden yanayım. Bankaları ve öteki kurumları fiat para yaratmaktan alıkoyamazsınız. Fakat para yaratmanın ve para yaratımında istikrarsızlığın belirli limitlere tâbi olduğu bir sistem dizayn edebilirsiniz.

V. Finansal Kriz

Burada, iş çevriminin doğru teorisinin mabesinde, finansal kriz hakkında konuşmam biraz cüretkâr görünebilir. Bu sıralar, geçtiğimiz aylarda, Mises Enstitüsü beni entellektüel açıdan besledi, bu durum da olayları daha iyi anlamama ve Fransa'da daha iyi izah etmeme yardımcı oldu.

Açıkçası, mevcut kriz, Avusturyacı iş çevrimi dışında geçerli bir iş çevrimi teorisi olmadığını teslim etmeleri konusunda insanları ikna etmiş olmalıdır. Oysa, her ne kadar dünyanın hiçbir yerinde krizin sebebi aşırı kapitalizm olmadığı, durum açıkça bunun tam tersi olduğu hâlde, durmadan aynı teraneler tekrarlanmaktadır: piyasaların kendi kendini düzeltmesi başarısız olmuştur; öyleyse hep birlikte devletin geri dönüşünü kutlamak durumundayız.

Avusturyacı iktisatçılar tarafından zaten çok önemli şeyler söylenmişken, niyetim finansal krizin ayrıntılı bir tahlilini yapmak değil. İzin verirseniz, bu krizin kapitalizmin krizi olmadığını, devlet müdahaleciliğinin krizi olduğunu vurgulamak üzere birkaç noktanın altını çizeyim.

- Reel tasarruflar yoktur, en azından pek çok gelişmiş ülkede durum budur. Daha da önemlisi özsermaye yoktur, yani sermaye üzerinde reel mülkiyet hakları mevcut değildir, bir sermayedar yokluğu sözkonusudur. Kapitalizm sermaye sahipliği demektir, sermaye üzerinde mülkiyet hakları demektir. Oysa bizim sermayesiz ve sermayedarsız bir sahte-kapitalizmimiz vardır. Dünyanın daha çok kapitaliste ihtiyacı vardır. Bu kadar düşük özsermaye olmasının bir nedeni vergi politikalarıdır. Genellikle söylendiğinin aksine, çoğu vergi sisteminde sermaye gereğinden fazla vergilendirilmektedir.
- Para otoriteleri para ve kredi yaratımında bu gönüllü ve reel tasarruf yokluğuna bir çare bulmaya çalışmaktadırlar.

Bugün ortaya çıkmış olan iş çevrimi (konjonktür dalgası) maliye politikası ile para politikasının bir anlamda ortak sonucudur:

Şimdiki krizde, 21. Yüzyıl'ın başında Fed'in genişletici para politikası yüzünden, dünya düşük fâizle elde edilebilecek muazzam miktarda likiditeye boğuldu, böylece finansal kuruluşlar için kısa vadeli finans konusunda büyük fırsatlar doğdu.

Yine de, insan finansal kuruluşların neden bu kadar kısa vadeli çalıştıklarını ve geleceği tahmin edemediklerini merak ediyor. Bunun bir nedeni cehalet olabilir: bankacıların çoğunun Avusturyacı iş çevrimi teorisinden haberi yoktur. Fakat bundan başka bir neden daha var ki, o da gerçek sermayedarların, yani sermaye sahiplerinin yokluğudur. Büyük bankalar, kararların çok sayıdaki ortaklar tarafından değil, yöneticiler tarafından alındığı bir tür bürokratik kurumlardır. Yöneticiler sermayedar değil, ücretli çalışanlardır. Ücretli çalışanlar ise—sermayedarların aksine—kısa vadeye odaklıdır: Rasyonel biçimde, kısa dönemde gelirlerini maksimize etmeye çalışırlar. Çalıştıkları bankanın iflâsı hâlinde kaybedecekleri bir sermaye yoktur. Belki bir süre için işlerini kaybedebilirler, ama sahip oldukları beşerî sermaye yerinde durmaktadır.

19. Yüzyıl'da bankaların sahibi gerçek sermayedarlar idi; bankaların özsermayesi bilançolarının %60 ile %80'i arasında değişiyordu: bankacılar bizzat kendi paralarını ödünç veriyor veya yatırım yapıyorlardı, bu yüzden de sorumlu davranıyorlar ve aşırı risk almıyorlardı.

Artık, merkez bankalarının bulunduğu, bankacılık kararlarının sermayedarlar tarafından değil yöneticiler tarafından alındığı bir sınırlı kapitalizm dünyasındayız. Finansal krizin derinlerde yatan nedeni budur.

Fransa cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin yanı sıra, birçok politikacının, gazetecinin ya da akademisyenin de iddia ettiğinin aksine, kapitalizmi regüle etmeye de, kapitalizmin ahlâkını iyileştirmeye de gerek yoktur. Kapitalizmin yeniden ihyasına gerek vardır.

VI. Krizi Tedavi, Kapitalizmi Tamir Etmek

Nasıl yapmalı?

Kısa dönemde, öyle görünüyor ki, finansal sistemi kurtarabilecek olanlar yalnızca devletlerdir. Genel bir güven yokluğu sorunu vardır, bu da bankaları, potansiyel iş ortaklarının iflâs edebileceği korkusuyla, birbirine ödünç verme konusunda isteksiz davranmaya itmektedir. Devlet mümkün yegâne aracı olarak görünmektedir, zira onun iflâs edememe gibi kendine özgü bir ayrıcalığı bulunmaktadır. İronik biçimde, insanlar bu olguyu devlet müdahalesinin zorunluluğunun bir kanıtı olarak değerlendirmektedir. Daha açık olarak söylersek, bu olgu, bir finansal sistemin bir nihaî ödünç vericiye ihtiyacı olduğu ve bunun da bir kamu kuruluşu olması gerektiği fikrini meşrulaştırır görünmektedir. Fakat, çoğu zaman olduğu gibi burada da, bir şeyi kurtarabilecek yegâne mercinin aynı zamanda onu

tahrip eden merci olduğu anlaşılmalıdır. Para otoritelerini kurtarma kararlarından dolayı kutlamak yerine, onları sorunu yaratmakla suçlamak gerekir.

Devlet müdahalesi taraftarlarının ileri sürdüğü başlıca argümanlardan biri, finansal sistemin toptan çökme tehlikesidir. Evet müdahale olmamış olsa daha fazla banka batabilir, normal bir sorumlu kapitalizm sisteminde olması gereken de budur zaten. Yine de, tipiktir ki, son aylarda, birçok iflâs eden banka başka bankalar tarafından satın alınmıştır; bu demektir ki finansal sistem içinde çok çeşitli durumlar olabilmektedir. Yine açıktır ki, batan bankaların yöneticileri devlet tarafından kurtarılmayı tercih ederler, çünkü bu durumda işlerini koruyabilirler; oysa başka bir banka tarafından satın alınma hâlinde, muhtemelen işlerine son verilecektir.

Uzun dönemde çözüm kesinlikle kapitalizmin ihyasıdır. Bu ise devletin rolünün azalması ve vergi sistemlerinin sermaye birikimiyle daha dost olmasını ima etmektedir. Bu aynı zamanda para politikasının sonunu, ve mümkünse, merkez bankalarının ortadan kalkmasını ima etmektedir.

Son olarak, özel bir soruna değinmek istiyorum: öyle görünüyor ki, finansal meselelerde, ölçek ekonomilerinden sağlanan kazançlar sözkonusudur. Fakat çok büyük firmaların da sermayedarlar tarafından değil yöneticiler tarafından yönetilme riski vardır, aynen şimdi olduğu gibi.

Ölçek ekonomilerinin varlığına ikna olmuş değilim, en azından bütün bankacılık faaliyetlerinde. Özellikle yüksek bir entellektüel içeriği olan pazar faaliyetlerinde ölçek ekonomileri olabilir: bir finansal piyasanın analizi yapılıncaya, her ölçekte alım satım yapılabilir. Bunun bir sabit maliyetleri vardır, bir de ölçeğin büyümesinden doğacak bir kazanç sözkonusudur. Bu arada risk de vardır: şayet analiz yanlışsa, alınacak karar büyük bir zarara da yol açabilir. Bu açıdan, analizlerde çeşitlenme, bir portföydeki varlıkların çeşitlendirilmesi kadar faydalı olabilir.

Kasaca, bana öyle gelmektedir ki, en iyi kurumsal çözüm finansal karteller yaratılmasını içermektedir. İflâs edebileceklerinin farkında olan sorumluluk sahibi sermayedarların sahibi olduğu, ama her türden eşgüdüm süreçleriyle birbirine bağlanmış çok sayıda kapitalist bankadan oluşan sistemlerdir bunlar. Böylece, örneğin yatırım ve risk alma kararları bağlamında şayet ölçek ekonomileri varsa, bir bankacılık kartelinin üyeleri, bu özel görev için hepsinin ortaklaşa sahip olduğu bir yan kuruluşa müracaat edebilirler. Bu tür bir yapının bir avantajı, üyelerin sorumluluk taşınması ve karşılıklı gözetim sistemleri kurmaya teşvik edilmesidir. Bir parasal ve finansal kartel, bazı faaliyetlerin ve yönetimin gerçek sermayedarlar ile barıştırılmasını büyük ölçüde mümkün kılacaktır.

Sonuç

Şimdiki kriz kapitalizmin krizi değil, devlet müdahaleciliğinin krizidir; bu aynı zamanda iktisadî sorunlara mekanik yaklaşımın da bir sonucudur. Para politi-

kasının ve büyük bankaların sermayedarlar tarafından değil de yöneticiler tarafından yönetilmesinin rolünü hâlihazırda vurgulamış durumdayım. Buna bir de, bireylerin davranışlarına ve müşevviklerine yeterince dikkat edilmeyip, matematiksel işletme modellerine çok fazla güvenilmesini de ekleyebiliriz. Avusturya geleneğinde yetişmiş bir bankacı bu kadar yüksek düzeyde risk almazdı, ayrıca 21. yüzyılın başında uygulanmış son derece gevşek para politikasına da çok kuşkuyla yaklaşırdı.

Şu anda kapitalizmin tahribatına yol açan bir kısır döngünün içindeyiz. Devletler, kapitalist sistemin getirdiği hastalıkları tedavi ediyorum bahanesiyle, finansal sistemin kapitalist olmayan özelliklerini tahkim etmektedirler:

- Devletler bankaların ve finansal kuruluşların ortakları hâline gelmektedir.
- Büyük birleşmeler olmakta, bunlar da daha büyük bankalara vücut vermektedir.
- Para otoriteleri fâiz oranlarını düşürmekte ve cömertçe para dağıtmaktadır; bu da yeni bir parasal dalgalanmayı hazırlamaktadır.

Acaba erdemli bir döngüyü nasıl yaratabiliriz? İnsanlar kapitalist sistemin kendi kendini düzelten bir sistem olduğuna, uyum için gereken şeyin regülasyonlar olmadığına ikna edilmelidir. Peşini bırakmamamız gereken çok önemli bir iş vardır: insanları eğitmeli ve hükümetleri şuna ikna etmeliyiz ki, akışı tersine çevirmek zorundalar; bunu tedricen ve parça parça değil, tam ve hızlı bir sistem değişimi yoluyla yapmalıdırlar. Bu bakımdan, serbest piyasaların işleyişinin doğru analizinin bulunabileceği ender mekânlardan biri olarak, Mises Enstitüsü'nün tarihi bir sorumluluğu bulunmaktadır.

Lew Rockwell'in yazdığı gibi:

Büyük değişim ilkin fikirlerin dünyasından fıskırmalıdır. Ancak insanları harekete geçirmeden asla bir parasal devrimi gerçekleştiremeyiz. Büyük popüler hareketler yasal ödeme aracının [paranın] iptal edilmesi üzerine bina edilemez. Altın ve merkezî olmayan bankacılık, kendi tarihimizin gösterdiği gibi, harekete geçirici meselelerdir. Bunlar aynı zamanda, doğru olmak gibi hiç de önemsiz olmayan bir erdeme sahiptirler.²

Bitirirken, bu konuşmada vurguladığım, burada bulunan herkesin de kabul edebileceği bazı önermelerin altını tekrar çizeyim:

- Para yaratmaya gerek yoktur.
- Ödemeler dengesi diye bir sorun asla yoktur.
- Finansal kriz kapitalizmin krizi değil, devlet müdahalesinin krizidir.

² "Sound Money: Gold or Denationalized?," *The Free Market* (March 1987).

- Merkez bankaları ve IMF ortadan kaldırılmalıdır.

Bu tür önermeler—ki bunlara hararetle inanıyorum—kamuoyu, hattâ çoğu iktisatçı tarafından bile, kolayca kabul edilen şeyler değildir.

Bu görüşleri ifade ederken, budalanın teki ya da tehlikeli bir aşırılıkçı—bir ultra-liberal—olarak görülebilirim; ve de itiraf etmeliyim ki, bu fikirleri savunabilmek için biraz cesarete ihtiyacım var, özellikle de benim ülkemde.

Fakat bunu tek başına yapamam. Saygı duyduğum insanların desteğine ihtiyacım var, işte bu nedenledir ki, Mises Enstitüsü'ne ve sizlere bütün kalbimle teşekkür ediyorum.